

УДК 35.077:376.1

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.1.9>

**Поступна Олена Вікторівна,**

доктор наук з державного управління, професор,  
доцент кафедри менеджменту навчально-наукового інституту управління та безпеки населення  
Національного університету цивільного захисту України  
ORCID ID: 0000-0002-0622-0966

**Куля Олена Миколаївна,**

директор комунального закладу  
«Харківський ліцей № 75 Харківської міської ради»  
ORCID ID: 0009-0001-0885-9894

## МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНОЮ ОСВІТОЮ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

### MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION: STATE, PROBLEMS, PROSPECTS

*У статті досліджуються механізми публічного управління інклюзивною освітою в Україні, аналізується їхній сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.*

*Систематизація наявних загальних механізмів (правових, організаційних, економічних, соціально-мотиваційних, інформаційних, моніторингу та контролю) дозволила висвітлити їх специфіку в українському контексті та встановити взаємозв'язок.*

*Визначено низку проблем, що перешкоджають ефективній реалізації інклюзивної освіти, серед яких недостатнє фінансування, нерівномірний розподіл інклюзивно-ресурсних центрів, брак кваліфікованих педагогічних кадрів та проблеми міжвідомчої координації. Особлива увага приділяється загостренню цих проблем в умовах повномасштабної війни, що спричиняє руйнування інфраструктури, погіршення психологічного стану та масову міграцію.*

*Запропоновано перспективні напрями розвитку, включаючи збільшення фінансування, розширення мережі інклюзивно-ресурсних центрів, удосконалення підготовки педагогів, посилення міжвідомчої взаємодії та підвищення суспільної обізнаності. Ефективне публічне управління визнається ключовим фактором для успішного впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей в Україні.*

*Стаття має значення для науки публічного управління та адміністрування, оскільки сприяє глибшому розумінню теоретичних та практичних аспектів розвитку інклюзивної освіти та функціонування механізмів публічного управління в контексті інклюзії, що є відносно новою, але дуже актуальною проблемою для наукової спільноти. Робота підкреслює важливість гармонійного використання всіх механізмів та їх синергії для ефективності управління. Значення статті для практики полягає в тому, що ефективне публічне управління визнається ключовим фактором для успішного впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей в Україні. Запропоновані перспективні напрями мають практичне значення для підвищення ефективності публічного управління інклюзивною освітою в Україні. Дослідження також враховує виклики, спричинені повномасштабною війною, що є актуальним для розробки практичних рішень у сучасних умовах.*

**Ключові слова:** публічне управління, механізми публічного управління, інклюзивна освіта, загальна середня освіта, особа з особливими освітніми потребами, інтегральна взаємодія, інклюзивний освітній простір, соціальна інклюзія.

*The article examines the mechanisms of public management of inclusive education in Ukraine, analyzes their current state, problems and prospects for development.*

*The systematization of the existing general mechanisms (legal, organizational, economic, socio-motivational, informational, monitoring and control) made it possible to highlight their specifics in the Ukrainian context and establish a relationship.*

*A number of problems that hinder the effective implementation of inclusive education have been identified, including insufficient funding, uneven distribution of inclusive resource centers, lack of qualified teaching staff and problems of interdepartmental coordination. Particular attention is paid to the aggravation of these problems in the context of a full-scale war, which entails the destruction of infrastructure, deterioration of the psychological state and mass migration.*

*Promising areas of development are proposed, including increasing funding, expanding the network of inclusive resource centers, improving teacher training, strengthening interagency cooperation and raising public awareness. Effective public administration is recognized as a key factor for the successful implementation of inclusive education and ensuring equal opportunities in Ukraine.*

*The article is important for the science of public administration and administration, as it contributes to a deeper understanding of the theoretical and practical aspects of the development of inclusive education and the functioning of public administration mechanisms in the context of inclusion, which is a relatively new but very relevant problem for the scientific community. The work emphasizes the importance of the harmonious use of all mechanisms and their synergy for the effectiveness of governance. The importance of the article for practice is that effective public administration is recognized as a key factor for the successful implementation of inclusive education and ensuring equal opportunities in Ukraine. The proposed promising areas are of practical importance for improving the effectiveness of public management of inclusive education in Ukraine. The study also takes into account the challenges caused by the full-scale war, which is relevant for the development of practical solutions in modern conditions.*

**Key words:** public administration, mechanisms of public administration, inclusive education, general secondary education, a person with special educational needs, integral interaction, inclusive educational space, social inclusion.

**Постановка проблеми.** Інклюзивна освіта, як підхід, що забезпечує рівний доступ до якісної освіти для всіх осіб, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, є одним із пріоритетних напрямів освітньої політики багатьох країн світу, включаючи Україну. В умовах децентралізації та реформування системи освіти питання підвищення ефективності механізмів публічного управління інклюзивними процесами набуває особливої актуальності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичні та практичні аспекти розвитку інклюзивної освіти, особливості функціонування механізмів публічного управління в контексті інклюзії достатньою мірою висвітлено в публікаціях українських учених [до прикладу 1; 3–5; 8–10; 12–17]. Загалом, проблема інклюзивної освіти є доволі новою для наукової спільноти та водночас дуже актуальною, оскільки порушуються питання забезпечення рівних прав і можливостей для всіх людей, незважаючи на їх особливості та здібності. Основу для розвитку інклюзивного вектору розвитку освіти складають міжнародні правові документи, які визначають основні принципи, правила та дії для запровадження інклюзивної моделі освіти у національних державах. У науковій літературі не повною мірою висвітлено стан, проблеми та перспективи механізмів публічного управління інклюзивною освітою, їх особливості в контексті українських реалій.

**Метою статті** є систематизація існуючих механізмів публічного управління інклюзивною освітою, визначення їх специфіки в Україні; виявлення проблем їхньої реалізації та визначення перспектив подальшого розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** Загальні механізми публічного управління (правові, організаційні, економічні, соціальні, мотиваційні та ін.) в сфері інклюзивної освіти набувають специфічних рис та фокусу, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх [2; 6], у першу чергу, дітей, а також осіб, незалежно від особливих освітніх потреб (далі – ООП).

В Україні на законодавчому рівні закріплено право кожної дитини на інклюзивну освіту. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють цю сферу, є Конституція України, Закон України «Про освіту» та спеціалізовані закони, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України та інші підзаконні акти.

Аналіз літературних джерел [4; 5; 7; 11; 15; 16] дозволив систематизувати основні механізми публічного управління інклюзивною освітою та представити їх сутнісну особливість в Україні:

- правові механізми представлені сукупністю нормативно-правових актів різного рівня (міжнародні угоди, закони України, постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства освіти і науки), які регламентують принципи, порядок організації, фінансування, кадрового забезпечення та контролю за впровадженням інклюзивної освіти; ці механізми створюють нормативну базу для забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх осіб з ООП;

- організаційні (організаційно-методичні) – система управлінських дій, процедур, структур та методик, які забезпечують практичну реалізацію законодавчих та економічних положень інклюзивної освіти; це фактично те, як відбувається організація та методичне забезпечення інклюзивного навчання на всіх рівнях управління – від Міністерства освіти і науки України до конкретного закладу освіти; ці механізми спрямовані на створення ефективного та сприятливого освітнього середовища для всіх осіб з ООП;

- економічні – сукупність фінансових інструментів, методів і процедур, за допомогою яких держава та органи місцевого самоврядування забезпечують фінансову підтримку, розподіляють ресурси та стимулюють розвиток інклюзивного навчання; вони є критично важливими, оскільки якісна інклюзивна освіта вимагає значних додаткових витрат на адаптацію середовища, спеціальне обладнання, підготовку кадрів та надання корекційно-розвиткових послуг;

– соціально-мотиваційні – спрямовані на формування сприятливого, підтримуючого та прийняттого середовища, яке стимулює всіх учасників освітнього процесу (адміністрацію закладів освіти, педагогів, дітей, батьків, громаду) до активної та ефективної участі у впровадженні та розвитку інклюзивних практик; механізми діють як на рівні індивідуума, так і на рівні групи та суспільства загалом;

– інформаційні – полягають у сукупності засобів, методів та інструментів, що забезпечують збір, обробку, аналіз, зберігання та розповсюдження інформації, необхідної для ефективного функціонування, розвитку та контролю за якістю інклюзивної освіти; вони критично важливі для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, формування суспільної думки та забезпечення прозорості;

– моніторинг та контроль – забезпечують якість та відповідність впровадження політики в інклюзивній освіті; вони є невід’ємними механізмами публічного управління та, в той же час, взаємодоповнюючими, але мають різні акценти.

Для інклюзивної освіти дуже важливим є також організація міжвідомчої співпраці, а саме координація зусиль органів управління освітою, охорони здоров’я, соціального захисту та інших зацікавлених відомств для забезпечення комплексного підходу до організації інклюзивної освіти.

Безперечно, всі механізми взаємопов’язані між собою та діють комплексно. Ефективність публічного управління залежить від гармонійного використання всіх цих механізмів. В умовах сучасних викликів (глобалізації, цифровізації, мінливого суспільного середовища) механізми публічного управління постійно розвиваються та адаптуються. Проте, наведені вище механізми публічного управління в контексті інклюзивної освіти мають ключові особливості. В узагальненому вигляді особливості функціонування правових і організаційних механізмів наведені у табл. 1.

Слід зазначити, що всі механізми в публічному управлінні в контексті інклюзивної освіти є дуже важливими, оскільки забезпечують повноцінну інклюзію. Жодна соціальна чи управлінська проблема, включаючи інклюзивну освіту, не може бути вирішена за допомогою лише одного типу механізмів. Тому механізми публічного управління ніколи не діють ізольовано, вони завжди взаємодіють і поєднуються один з одним, утворюючи цілісну та складну систему. Саме у їхній синергії полягає ефективність управління. Наприклад, шляхом поєднання двох різних типів механізмів – соціальних і мотиваційних – утворюються соці-

ально-мотиваційні механізми. Їх ключова особливість в інклюзивній освіті полягає в тому, що вони працюють на переформатування свідомості та поведінки всіх учасників освітнього процесу та суспільства в цілому. Вони допомагають перейти від моделі «інвалідність як проблема» до моделі «різноманітність як цінність», де кожна дитина, незалежно від її особливостей, має право на повноцінне життя та реалізацію свого потенціалу в інклюзивному суспільстві. У такому разі дані механізми спрямовані на формування сприятливого психологічного клімату, прийняття та залучення всіх учасників освітнього процесу – дітей, батьків, педагогів, адміністрації, громадськості. Їхня особливість полягає у фокусі на цінностях, стосунках та внутрішніх стимулах, що сприяють ефективній інтеграції та розвитку кожної дитини.

В цілому, особливість управління інклюзивною освітою полягає в її людиноцентричності та індивідуалізації. Мова йде не просто про адаптацію системи під дитину, а про створення такої системи, яка поважає різноманітність і сприймає її як цінність, а не як перешкоду. Це вимагає від органів публічного управління не тільки адміністративних рішень, а й глибокого розуміння потреб кожної дитини та готовності до постійного розвитку та вдосконалення.

Незважаючи на значні кроки, зроблені у напрямку розвитку інклюзивної освіти в Україні, існує низка проблем [6; 8; 17], що ускладнюють ефективне публічне управління цією сферою. Спробуємо визначити найголовніші з них.

По-перше, недостатнє фінансування інклюзивної освіти. Обсяги фінансування часто не відповідають реальним потребам закладів освіти, що впроваджують інклюзію, зокрема щодо забезпечення асистентів вчителя, спеціального обладнання та навчальних матеріалів.

По-друге, нерівномірний розподіл ІРЦ та їх недостатня укомплектованість. У деяких регіонах країни спостерігається недостатня кількість ІРЦ, а існуючі часто не мають достатньої кількості фахівців (психологів, логопедів, дефектологів).

По-третє, недостатня підготовка педагогічних кадрів. Не всі педагоги мають необхідні компетентності для ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

По-четверте, проблеми міжвідомчої координації. Не завжди налагоджена ефективна взаємодія між різними органами влади та установами, що ускладнює надання комплексних послуг дітям з ООП та їхнім сім’ям.

По-п’яте, недостатня обізнаність суспільства. Не завжди є належне розуміння сутності та важ-

ливості інклюзивної освіти серед педагогів, батьків та широкої громадськості, що може призводити до опору її впровадженню.

Зазначимо, що остання проблема існувала і до повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, однак зараз значно загострилася та набула нових вимірів в умовах війни [10; 17]. Причинами недостатнього розуміння та опору впровадженню інклюзивної освіти є, в першу чергу, укорінення стереотипів у суспільстві: 1) протягом десятиліть домінувала система спеціальних (інтер-

натних) закладів для дітей з особливими потребами, що створило суспільне переконання, що «особливі діти» мають навчатися окремо; ця парадигма глибоко вкорінилася у свідомості кількох поколінь; 2) інвалідність часто сприймалася як «тавро», а не як особливість; відсутність видимості людей з інвалідністю в повсякденному житті призводила до міфів, страхів та небажання інтегруватися. Також причини недостатнього розуміння проявляються і підсилюються у конкретному середовищі, в якому живуть і працюють люди. Зокрема:

Таблиця 1

### Особливості механізмів публічного управління в інклюзивній освіті

| Категорії                                      | Зміст                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Правові механізми</i>                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Гармонізація законодавства                     | Створення та постійне оновлення нормативно-правової бази, яка чітко визначає права осіб з ООП на інклюзивну освіту, обов'язки закладів освіти та відповідальність органів управління. Включає адаптацію міжнародних стандартів                                                             |
| Індивідуальний підхід                          | Законодавче закріплення принципів <b>індивідуальної освітньої траєкторії та індивідуального плану розвитку (ІПР)</b> для кожної дитини з ООП, що вимагає гнучкості у навчальних програмах та оцінюванні                                                                                    |
| Розмежування повноважень                       | Визначення відповідальності та повноважень різних рівнів управління у питаннях впровадження інклюзії                                                                                                                                                                                       |
| <i>Організаційні механізми</i>                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Створення інклюзивного середовища              | Організація безбар'єрного простору, адаптація навчальних приміщень, використання спеціального обладнання та технологій, що відповідають потребам різних категорій осіб з ООП                                                                                                               |
| Формування ІРЦ                                 | Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) надають комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, розробляють ІПР, надають корекційно-розвиткові послуги та методичну підтримку педагогам і батькам                                                                                        |
| Підготовка та перепідготовка кадрів            | Розробка програм та механізмів для навчання педагогів, асистентів вчителів, психологів, логопедів, дефектологів, які працюють з дітьми з ООП; підвищення їхньої кваліфікації та формування інклюзивної компетентності                                                                      |
| Управління на рівні громад                     | Створення та підтримка інклюзивних практик, включаючи фінансування, кадрове забезпечення та розвиток інфраструктури                                                                                                                                                                        |
| <i>Економічні механізми</i>                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Цільове фінансування                           | Забезпечення достатнього та стабільного фінансування інклюзивної освіти (зарплата педагогів та асистентів, закупівля спеціального обладнання, дидактичних матеріалів, проведення корекційно-розвиткових занять). Часто реалізується через субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам |
| Прозорість та ефективність використання коштів | Розробка механізмів контролю за витратами коштів, спрямованих на інклюзію, для забезпечення їх цільового та раціонального використання                                                                                                                                                     |
| Стимулювання інклюзивних практик               | Розробка фінансових стимулів для закладів освіти, які активно впроваджують інклюзію та досягають успіхів у роботі з особами з ООП                                                                                                                                                          |
| <i>Мотиваційні та інформаційні механізми</i>   |                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Формування інклюзивної культури                | Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для зміни суспільного ставлення до дітей з ООП, подолання стереотипів та створення атмосфери прийняття та підтримки                                                                                                                        |
| Залучення батьків та громадськості             | Активне включення батьків дітей з ООП до процесу прийняття рішень щодо освітнього процесу їхніх дітей. Може відбуватися через батьківські комітети, громадські ради, публічні консультації                                                                                                 |
| Поширення кращих практик                       | Створення платформ для обміну досвідом між закладами освіти, педагогами та фахівцями, які успішно реалізують інклюзивні підходи                                                                                                                                                            |
| <i>Моніторинг і контроль</i>                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Моніторинг та оцінка якості                    | Розробка та впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності інклюзивного навчання, що включає не тільки академічні досягнення, а й соціалізацію, психологічний комфорт та індивідуальний прогрес кожної дитини                                                                     |
| Внутрішня система забезпечення якості освіти   | Заклади освіти мають розробляти власні системи, які враховують специфіку інклюзивного навчання                                                                                                                                                                                             |

Джерело: сформовано автором

– серед педагогів це проявляється у недостатній підготовці та страху, кадровому дефіциті та перевантаженні, опору змінам;

– серед батьків з дітьми без ООП – у страху зниження рівня освіти (побоюються, що присутність дітей з ООП знизить академічний рівень класу, відволікатиме вчителів від здорових дітей, або створить додаткові труднощі у навчанні), нерозуміння переваг інклюзії для всіх (не завжди усвідомлюють, що інклюзивне середовище сприяє розвитку толерантності, емпатії, взаємодопомоги, прийняття різноманітності у всіх дітей, що є вкрай важливим для формування гармонійного суспільства), побутових упереджень (щодо поведінки або гігієни дітей з певними видами ООП), впливу воєнного часу (підвищений рівень стресу та невизначеності у суспільстві може посилювати занепокоєння батьків за майбутнє їхніх дітей, змушуючи їх бути більш консервативними у питаннях освіти);

– серед батьків з дітьми з ООП – у недовірі до системи (через брак належної інформації, не вірять, що загальноосвітня школа зможе забезпечити їхній дитині достатню підтримку та безпеку), перевазі спеціалізованих закладів (для деяких батьків спеціальні школи залишаються більш комфортним та звичним варіантом), страху булінгу та дискримінації;

– серед широкої громадськості – у низькій обізнаності, недостатній просвітницькій кампанії, пріоритетах воєнного часу (у період повномасштабної війни, увага суспільства, природно, зосереджена на питаннях безпеки, оборони, гуманітарної допомоги, що може відсувати на другий план такі важливі соціальні реформи, як інклюзивна освіта).

Ситуація в Україні з інклюзивною освітою ускладнюється внаслідок низки чинників, і повномасштабна війна є головним каталізатором цих ускладнень. Незважаючи на значний прогрес у законодавчому закріпленні та поступовому впровадженні інклюзії до 2022 р., нинішні реалії створюють нові, безпрецедентні виклики. Так, внаслідок війни відбувається руйнування інфраструктури інклюзивної освіти (багато закладів освіти зруйновано або пошкоджено, що унеможливує створення безбар'єрного простору та ресурсних кімнат); погіршується психологічний стан людей (війна викликає травми, стрес, тривогу як у дітей, так і у дорослих – це впливає на здатність до навчання, сприйняття нового та на готовність до змін; зростає кількість дітей, які потребують психологічної підтримки, навіть якщо вони не мають офіційного статусу дитини з ООП); війна спричиняє масову внутрішню і зовнішню

міграцію (мільйони українців є ВПО – це створює навантаження на освітню систему в тих громадах, куди вони прибули, а також розриває налагоджені зв'язки та команди у місцях виїзду; діти з ООП серед ВПО потребують негайної підтримки; є проблеми з документацією тощо); відчувається дефіцит бюджету (хоча субвенція на інклюзію зберігається, загальне навантаження на державний та місцеві бюджети через війну обмежує можливості для додаткових інвестицій у розвиток інклюзивної інфраструктури, закупівлю дорогого обладнання); змінюється фокус на виживання (у прифронтових зонах чи окупованих територіях, де освіта часто відбувається дистанційно або в укриттях, питання інклюзії можуть тимчасово відходити на другий план перед базовою потребою в безпеці та безперервності освітнього процесу).

Подолання цих та інших викликів вимагає комплексних зусиль, а саме подальшого вдосконалення законодавства, належного фінансування, масової та якісної підготовки педагогів, розширення мережі ІРЦ, масштабної та постійної просвітницької роботи, яка показуватиме успішні приклади інклюзії та формуватиме цінності прийняття та різноманітності в суспільстві.

Виходячи з вищезазначеного спробуємо запропонувати перспективи розвитку публічного управління інклюзивною освітою. Отже, для підвищення ефективності публічного управління інклюзивною освітою в Україні необхідно зосередитися на таких перспективних напрямках:

– забезпечення належного фінансування інклюзивної освіти на всіх рівнях, що передбачає збільшення обсягів та оптимізацію механізмів фінансування, розробку прозорих та ефективних механізмів розподілу коштів;

– розширення мережі ІРЦ шляхом створення нових, особливо в сільській місцевості та забезпечення їх кваліфікованими фахівцями;

– удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників (впровадження сучасних навчальних програм, спрямованих на формування інклюзивної компетентності педагогів);

– посилення міжвідомчої взаємодії (розробка та впровадження механізмів ефективної координації між органами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та іншими зацікавленими сторонами);

– підвищення рівня обізнаності та формування позитивного ставлення до інклюзивної освіти в суспільстві (проведення інформаційних кампаній, залучення громадських організацій та ЗМІ);

– використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки інклюзивного навчання, впровадження новітніх педагогічних методик.

**Висновки.** Публічне управління інклюзивною освітою в Україні є складним та багатограним процесом, який потребує постійного вдосконалення. Аналіз сучасного стану виявив як значні досягнення, так і низку проблем, що

потребують вирішення. Перспективи подальшого розвитку системи пов'язані зі збільшенням фінансування, зміцненням кадрового та методичного забезпечення, посиленням міжвідомчої співпраці та підвищенням обізнаності суспільства. Ефективне публічне управління є ключовим фактором успішного впровадження інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей для всіх дітей в Україні.

#### REFERENCES:

1. Azhazha M. A. Derzhavna polityka Ukrainy shchodo inkliuzyvnoi osvity v umovakh profesiinoi pidhotovky molodi [State policy of Ukraine regarding inclusive education in terms of professional training of youth]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2019. № 2. URL: [http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2\\_2019/28.pdf](http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/28.pdf)
2. Bulba V. H., Postupna O. V. Pidhotovka mahistriv publichnoho upravlinnia ta administruvannya: pytannia pidvyshchennia efektyvnosti [Master's training in public management and administration: issues of efficiency improvement]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr.* Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", 2016. Vyp. 1 (49). S. 143–148.
3. Hren L. M. Zabezpechennia inkliuzyvnoi osvity u mizhnarodnykh dokumentakh i zakonodavstvi [Provision of inclusive education in international documents and legislation]. *Publichne upravlinnia ta administratyvnyi menedzhment: suchasni trendy ta perspektyvy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf.* Kharkiv: Vydavnychy tsestr "Global Scientific Trends", 2021. S. 104–105.
4. Hryshchenko H. A. Stan realizatsii sotsialno-ekonomichnoho ta finansovoho mekhanizmv derzhavnoho upravlinnia inkliuzyvnoiu osvitoiu v Ukraini [The state of implementation of socio-economic and financial mechanisms of state management of inclusive education in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia*. 2020. T. 31 (70). № 4. S. 57–64. URL: [https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4\\_2020/12.pdf](https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/12.pdf)
5. Dmytryk O. O., Tokarieva K. O. Finansuvannia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini ta za kordonom [Financing of inclusive education in Ukraine and abroad]. *Strategii rozvytku Kharkivskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv: zb. nauk. pr. za materialamy kruhloho stolu, 23 sichnia 2020 r.* Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 2020. S. 38–47. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/a519626b-815a-46aa-8830-6b4b59f9f18c/content>
6. Illiashenko T. D. Problemy i perspektyvy spivisnuvannia riznykh form navchannia v osviti ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Problems and Prospects of Coexistence of Different Forms of Education in the Education of Children with Special Educational Needs]. *Rozvytok nauky ta osvity v umovakh hlobalizatsii: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / Mizhnar. humanitarn. doslidn. tsestr (Chernihiv, 2 serpnia 2024 r.)*. Research Europe, m. Chernihiv, Ukraina, 2024. S. 20–24.
7. Inkliuziia v dii: strategii vprovadzhennia v Ukraini ta sviti [Inclusion in Action: Implementation Strategies in Ukraine and the World]: kolektyvna monohrafiia / O. Holovatskyi, N. Horishna, H. Slozanska ta in. Ternopil: Osadtsa Yu. V., 2022. 326 s.
8. Kryloshanska L., Undir V. Problemy ta perspektyvy rozvytku inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Problems and prospects for the development of inclusive education in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. 2023. № 66. S. 70–80. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/24/23>
9. Pavlov K. V., Pavlova O. M., Suriak A. V., Sadovska M. L., Ustymovych R. A. Upravlinnia inkliuzyvnymy protsesamy na rynku osvitnikh posluh yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Management of Inclusive Processes in the Market of Educational Services as the Basis of Socio-Economic Development]. *Ahrosvit*. 2024. № 11. S. 74–82.
10. Panasiuk O., Bokii N. Suchasni vyklyky ta perspektyvy vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Current Challenges and Prospects for the Implementation of Inclusive Education in Ukraine]. *Collection of Scientific Papers "SCIENTIA"* (February 28, 2025; Bern, Switzerland). 2025. S. 220–223. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2493>
11. Postupna O. V. Mekhanizmy pravovoho rehuliuвання protsesu publichnoho upravlinnia osvitoiu [Mechanisms of legal regulation of the process of public management of education]. *Naukovi perspektyvy: zhurnal. (Seriia "Derzhavne upravlinnia", Seriia "Pravo", Seriia "Ekonomika", Seriia "Medytsyna")*. Kyiv, 2021. № 1 (7). S. 239–250.
12. Postupna O. Periodyzatsiia stvorennia pravovoi osnovy rozvytku inkliuzyvnoi osvity v sviti [Periodization of the creation of a legal basis for the development of inclusive education in the world]. *Humanitarnyi dyskurs suspilnykh problem: mynule, suchasne, maibutnie: materialy KhKhV Vseukr. nauk. konf. z mizhnar. uchastiu, 25 kvitnia 2025 r.*, m. Cherkasy. Cherkasy: NUTsZU, 2025. S. 455–457.

13. Postupna O. V. Normatyvno-pravove rehuliuвання inkliuzyvnoi osvity v Ukraini: retrospektyvnyi analiz [Regulatory Regulation of Inclusive Education in Ukraine: Retrospective Analysis]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia. Cherkasy: Vyd-vo NUTsZ Ukrainy*, 2024. Vyp. 2 (21). S. 286–297. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23485/1/Postupna.pdf>
14. Postupna O. V., Shvedun V. O. Rozvytok inkliuzyvnoi osvity v Ukrainy cherez pryzmu statystychnykh danykh [Development of inclusive education in Ukraine through the prism of statistical data]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Serii: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva: zb. nauk pr. / Nats. tekhn. un-t "Khark. politekhn. in-t"*. Kharkiv: NTU "KhPI", 2024. № 2. S. 127–132.
15. Tomalia T. S. Normatyvno-pravove zabezpechennia rozvytku inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal support for the development of inclusive education in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2018. № 4. S. 309–312. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/items/32725666-ed4-4ce9-bfb1-94f141b91d71>
16. Tripak M. M., Levchenko Ya. S., Hryhorieva N. M. Ekonomichni mekhanizmy instytutsionalizatsii inkliuzyvnoi vyshchoi osvity v Ukraini [Economic Mechanisms of Institutionalization of Inclusive Higher Education in Ukraine]. *Inklyuzyvna ekonomika*. 2025. № 1 (07). S. 54–66. URL: [https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusive\\_economics/article/view/196/192](https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusive_economics/article/view/196/192)
17. Kholod M., Kolisnichenko N. Publichna polityka z pytan inkliuzyvnykh system osvity: normatyvno-pravovi kontekst mizhnarodnoi praktyky [Public policy on inclusive education systems: normative and legal context of international practice]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*. Odesa, 2024. Vyp. 31. S. 171–179.